

Csanádi Imre a 20. század jeles költői közé tartozik, de nem a többség által követett utat járva alakította ki jelentős költészetét. A korszerűség követelményének úgy felelt meg, hogy a sok évszázados költői hagyományt tanulmányozta az ókori klasszikusoktól – a magyar középkoron, a reformáció, a felvilágosodás korán, népköltészetén át – a *Nyugat* költőiiig, József Attiláig. 18 évesen már birtokában volt a költői mesterségnek, s a háború, hadifogság miatti megkésettiséget komoly filológiai munkával, kutatással igyekezett behozni, autodidakta módon érve el a poeta doctus szintjét. Realista, klasszicizáló művész.

Költői nyelvét a faluból hozott tájnyelv, a népköltészetből, a régiségből talált fordulatok, kifejezések gazdagítják, anélkül, hogy a 20. század új nyelvi fejleményeit mellőzné. Szilágyi Ferenc szerint verseinek nyelve „legnagyobb nyelv művészeink sorába emeli a költőt”. (SZILÁGYI, 2004, 110.) A régi magyar nyelv fordulatait nemcsak a „történelmi” témájú versekben alkalmazza kifejezően, hanem a mában fellelhető középkori jelenségek, magatartásmódok ábrázolására is. Nagyformátumú kortársaihoz – Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor stb. – viszonyítva a róla készült monográfia szerzője, Alföldy Jenő épp abban látja Csanádi másokat fölülmúló egyedi sajátosságát, hogy költészete mélyebben gyökerezik a történelmi múltban, mint az övéké. (ALFÖLDY, 2009a, 186.) Ezt igazolja az a gazdagság, amely témaválasztásait, a költői formák használatát egyaránt jellemzi. Olyan ritmikai változatosságot mutat fel, amely irodalmunkban ritka.

A hagyományból teremtett modern költészetnek legmagasabb szintjét az *Írott képek* képviselik Csanádi életművében. Alföldy Jenő véleménye szerint e versekben a költő „a 20. századon végigvonuló világirodalmi áramlat, az objektív líra elvét követi, [...] az általa választott tárgyról beszélve, közvetett módon fejezi ki saját világnézetét, esztétikáját és ars poeticáját”. (ALFÖLDY, 2009a, 383–384.)

Az „írott képek” képzőművészeti alkotások megverselését jelentik. A képzőművészet nem állt távol Csanáditól. Érettségi után a Képzőművészeti Főiskolán kezdte tanulmányait. Számos verse oly szemléletes, hogy az olvasó maga előtt látja a benne leírtakat. Csoóri Sándor a *Halottvivők énekét* Szőnyi István *Zebegényi temetés* című képe méltó társának nevezi. (CSOÓRI, 2004, 15–16.)

Az *Írott képek*-ciklus ötlete 1972-ben született. Az volt a terv, hogy képek és versek együtt jelenjenek meg egy könyvben. Bár ez a terv nem valósult meg, szerencsére azonban Alföldy Jenő a költőről írt monográfiája II. kötetében szerepelteti a Csanádi által megverselt képzőművészeti alkotások reprodukcióit.

Maga a költő a rádióban (1974. február) ezt nyilatkozta az írott képekről: „izgat a különböző korok művészete, izgat a művek mögött fölsejlő ember és társadalom, izgat, hogy miből mit és hogyan lehet versre váltani, hogyan lehet nyelvben és szellemben a múltat életre támasztani, anélkül, hogy kétséget hagynék afelől: ezeket a verseket mai ember kalapálja formákba, a mi életünk játszik össze az akármilyen őszivel, az én vérem, az én sok küzdelmem és studírozásom, az én játékra-csábuló kedvem bujkál a különben mindig csínján, mindig módjával archaizáló sorokban”. (idézi ALFÖLDY, 2009b, 115.)

A költőt betegsége akadályozta ugyan az alkotásban, de több mint 30 vers elkészült. Ezek az 1975-ben kiadott *Összegyűjtött versek* és az 1989-ben megjelent *Egy hajdani templomra* című kötetekben olvashatók.

A ciklust áttekintve tapasztalhatjuk mind a téma, mind a költői módszer (műfaj, verselés, a sugallt tanulság) változatosságát, megismerhetjük a költő gazdag egyéniségét, példa értékű emberi, erkölcsi magatartását. A kiválasztott képzőművészeti alkotások is különbözőek.

A jelentős értéket képviselők mellett (pl. Flóra, a stabiaei freskó, a Kolozsvári-testvérek Szent György-szobra, M. S. mester selmecebányai oltárképe, Jaan Steen, Mányoki Ádám, Goya, Mészöly Géza, Munkácsy Mihály, Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly, Perov, Deyneka képei, Ivan Meštrović *Jób* című szobra stb.) találunk – Csanádival szólva – kismesteri alkotásokat is (pl. Dániel, a római katakombafreskó, egy népművészeti alkotás, a Sobri iránti rokonszenvet kifejező pásztortükrös, Esze Tamás armálisa stb.). A választás attól függött, hogy a kifejezni kívánt költői szándéknak megfeleltek-e. Magyar és nem magyar festők híres alkotásai mellett ókori freskók, ezüst korsóra „mívelt” ábrázolat, kínai selyemfestmény, miniatúrák, oltárképek, népművészeti tárgy (pásztortükrös), szobor is szerepel a sorban.

Változatos a versek ritmusa is. A különböző szótagszámú ütemhangsúlyos sorok, változatosan építkező strófák mellett antik formákkal is találkozunk: hexameter (*Gyámkőfejecske*), disztichon (*A miniatör*), szapphói (*Flóra*), alkaioszi strófák (*Mohácsi exhumálók*), szonett (Ferenczy, *Márciusi este*), stanza (Mészöly Géza, *Homokbánya*), s akad köztük a Csanádinál ritka jambikus ritmusú (Szinyei Merse, *Hóolvasás*), sőt szabad vers is (Meštrović, *Jób*). Az ütemhangsúlyos ritmusúak közül a *Képes Krónika* miniatúráira írottak a vásári kikiáltók hangját idézik. A *Lovas vitéz, arany korsón* című verse az *Ómagyar Mária-siralom*éhoz áll legközelebb. Az Esze Tamás armálisa a Balassi-strófát továbbalakító kuruc költészetre utal ritmusával. Hasonló az *Egy hajdani templomra* című versé is. Különleges a *Mária és Erzsébet* ritmusa (M. S. mester selmecebányai oltárképe). A mintája egy református karácsonyi ének (én is énekeltem egykor), melyben a sorok szótagszáma megegyezik a szapphói versekével. (*Énekeskönyv*, 1958, 473, 738, 741.) Csanádi ezt ki is használja. A rövid sorok rendre adoniszaiak, de a hosszabbak is át-átváltak időmértékre.

A ciklus terve előtt született vers *A novgorodi Szent György ikonra* (az ikon festője ismeretlen, 15. sz.) című. A kálvinista szellemben nevelkedett, plebejusi demokrata Csanádi a közösséget gyötrő, nyomorgató szörny fölött diadalmaskodó hőst ünnepli, s az ő példáját mutatja föl saját korának:

Eretnékeket ha minket meg nem vetsz,
Pátrónusunk, példánk te vagy, te lehetsz,
Nem ugyan már Krisztusban, s hitnek általa
Szobánk, szívünk falán képed függ vala.

A 11 szótagos sorok egyhangúságát feloldja a harmadik sorok 12 szótagosra

bővülése, a ritmikai tagolást hézagolással jelzi a költő (lásd RADNÓTI Miklós: *Erőltetett menet*).

A költőnek is egyik legkedvesebb, bár a ciklus terve előtt írt verse az *Egy hajdani templomra* című. A hozzá kapcsolt festmény (lehet, hogy a költemény születése után választotta?) látható az azonos című, 1989-es kötet címlapján (válogatott és kiadatlan versek): Wathay Ferenc székesfehérvári helyettes várkapitány, a Hét Toronyban is raboskodó históriás költő festette szerény kép (1599). A dombon álló kis templom háttérében felgyújtott falu lángol, az előtérben a dúlás és fosztogatás képei (lefejezett keresztény, vöröslő patak, menekülő bocskoros jobbágy lába).

A vers szerint az ország megmaradása a sorssal dacoló kis közösségek magatartásán múlott. A kis templom „Nádfődeles pajta, sár-alkotmány lehetett”, „puszta négy fal, tapasztott, tojásbéj, akárki melyet földbe taposhat”. De

Mégis megtartódat benne becsüld, magyarság,
ország lappangott itt, mikor nem vala ország;
ő árváit Isten
vezérelvén hitben,
lett Bástyá és Bátorság.

Itt hallgatták a gályákról szabadult, „helvét tant citáló” s a pápás álnok urakra átkot mondó prédikátorokat a bocskorban, mezítláb német, török elől szökött jobbágyok, a „térdet-fejet nem hajtók”. Megjegyzendő, hogy a bátorság jelentésébe régen beletartozott a biztonság is. A vers a régi prédikátorok nyelvén szól.

A véglegesnek tűnő ciklust a *Flóra* című szapphói verselésű költemény indítja, melyet az i. sz. 79-ből szerencsésen fennmaradt stabiaei freskóra írt a költő. A költemény a tavasz istennőjét az ifjúság, a női szépség, az élet bősége, öröme jelképeként ábrázolja. Felfigyel a kép légiességét elősegítő mozzanatra, „zöld levegőben” libeg el előttünk a megkapó jelenség. A vers hangsúlyozza, hogy e művészeti alkotás fölött paradox módon „a Romlás örködött”, a Vezúv vulkáni hamuja konzerválta számunkra.

A ciklust – éles ellentétként – a horvát Ivan Meštrović kétségbeesést kifejező *Jób* (1946) című szobra zárja. A szobor azt a pillanatot ábrázolja, amikor a hős szenvedéseinek legmélyén van. Leírhatatlan fájalmában, kilátástalanul, tehetetlenül, hamuban gubbasztva csak üvölni tud. Az ember teljes kiszolgáltatottságát mutatja meg mind a szobor, mind a vers.

Néhány írott képet szeretnék felvillantani a közbeesők közül is. Én a nagyszentmiklósi kincs egyik darabjára (9. sz.) „mívelt” ábrázolat verse foglalását érzem bravúrnak, a *Lovas vezér, arany korsónt*. Az 1977-ben feltárt lelet korszóját a felirat szerint a Bojla nevű bolgár vezér készítette. Eredetét tekintve a népvándorlás korát idézi, s képet ad őseink életmódjáról, felfogásáról is. A vers szövegmondója maga a vezér, aki a káliz ötvöstől (azaz korabeli izmaelita vándoriparos) megrendeli a korsót s a versebe foglalt ábrázolatot.

Azt verd ötvös:
 Bojla megtér hadból!
 Bojla megtér bőségébe.

További részletek:

Baljával markolja,
 lova mellett futtatja
 maga-fogta foglyát,
 erős ellenségét,
 erőtelent immár,
 meztélfő, meztélláb...
 Szaladj ebszülötte!
 Alázlak, mint aláznál,
 gyalázlak, mint gyalázná!
 Húzol-e még ujjat
 Bojlával?
 Bojla húz most horgára! –
 Bojla nyugőz nyergére
 véres jelet,
 szablya-szabta fejet:
 ne mi feleink üvöltsenek –
 ti nőtényeitek
 üvöltsenek!...
 Vígadj, bőség!
 Bojla megtér földjére!...
 Tűz fölött, rúdon
 ökör forog: megegyük!
 Koponya-kupában
 lótej habzik: megigyuk!
 Szökjünk, tombjunk!
 Jöhetnek a regesek –
 sippal,
 dobbal,
 nádi hegedűvel.

A barbár jelenet megörökítése tudomásul vétele annak, hogy ilyen morál szerint éltek a korabeli nomádok, köztük őseink (a múltat be kell vallani).

Az *Írott képek* legtöbb darabja (9 vers) a 14. századi *Képes Krónika* miniaturáihoz kapcsolódik. A krónika festményeit Meggyesi (Hertul) Miklós készítette, ezekből választva alkotja a költő lírai leírásait, kommentárjait. Szinte Ilosvai Selymes Péter hangján mesél, s ügyesen mutat rá a finom részletekre. Béla herceg és a pomorán harcának rajzában a miniátor bravúriját emeli ki:

késő századok melyet csodálnak:
 miniátorát krónikának,
 alább ez egyszer hogy nem adta,
 pomorán lovát felágaskodtatta.

Az *Ostorosok* a tatárjárás utáni áldatlan állapotokról szól (néha Ráskai Lea kifejezéseivel). Egymás ellen harcol Béla és trónkövetelő fia, István. A képen önmagukat ostorozók „e világ vétkét görnyedve viszik.” A magyarok jaja „mennyországiglan felhallik vala.” Az utolsó két versszak megidézi a szenvedést vállaló királylányt, Margitot is, aki nincs a képen:

Nem kérdvén, vagyon-é soron:
 serken már elő-tikszó-koron,

Sír nagy bőséggel, gyilkolja-gyötri,
 ő gyenge testét ösztövériti:

A *Képes Krónika* képei s további 5 műalkotás is a gótikát képviselik. Alföldy Jenő azzal magyarázza ezt, hogy „művészeti kultúránk [...] a gótika idején vált európaivá”. (ALFÖLDY, 2009a, 389.)

A *Kolozsvári sárkányölő* című vers (*Kolozsvári testvérek lovas szobrára*, 1373) hívja fel a figyelmet az alkotói bravúrra.

Írott képen ló már szökell, –
 ércből-öntött, ihol, először

Itt a bizonyíték, hogy „művészetünk lépést tartott Európával, sőt elébe vágott”. (ALFÖLDY, 2009a, 397.)

A *Gyámkő-fejecske* (budai mester szobra, 14. sz. vége) a gótikus Mária-templom oszlopfőjét díszítette hajdan, Csanádi egész regényt sző a „kicsi madonnánk” köré, hexameterekben. A magyar művészet megújulásában, a polgárság kialakulásában, az épülő városban leli örömét.

Három megverselt kép már a gótika és a reneszánsz határán keletkezett. Közülük a *Quo vadis?*-ban a csíksomlyói oltár szárnyképeinek (16. sz. eleje) Székelyföldre valló sajátságai ragadják meg. A költő némi humorral székely nyelvjárásban szólaltatja meg a szereplőket: „Én es székely, tés es székely; / quo vadis, hova mensz, Péter?” – A Nemzeti Galériába került képen lévő Szent Pétert a látogatók már így szólólgatják a vers szerint: „Quo vadis, Tamási Áron?”

Jacques Callot rézkarca *Az Akasztottak fája* (1633-ból, Lotharingia) a háború elítélésére készíti a költőt:

Majdhogynem egykutya: kik irtanak kiket?
A győzelmes torol, az Ég pedig – süket.

Az 1860-as Székely Bertalan festette kép a *II. Lajos holttestének megtalálása*. Erre vonatkozik a *Mohácsi exhumálók* című költemény. Miközben Csanádi bírálja az akadémiai elveknek megfelelni kívánó Székely történelemszemléletét, szembeállítja az exhumálók szolgálai ábrázolását a festő ifjúkori önarcképe dacos tekintetével. Három történelmi helyzetet szikráztat össze: 1526, 1849 és 1956 összekötő szava a *függetlenség*. Némi önkritika is érződik a vers utolsó versszakában:

Szolgálni, hatni – tudtam-e máshogy itt?
Ítéltetek meg! Vállalom, úgy igaz:
király voltam, kincsembe fúltam...
Béke velünk, fanyar exhumálók!

Szinyei Merse Pál *Hóolvadás* (1884, 1895) című alkotása kapcsán a kudarcok élményét, majd az alkotói láz újraszületését fogalmazza meg a költő. A hó alól előbukkanó barna föld munkára készíti a festőt. De újabb meddő időszak után döbben rá, hogy

Igen, az éggel van baj itt, az éggel!
Ide játékos, nyíló, gyenge kék kell!”
[...]
Így kezdtek sorra gyúlni, égni, élni
Szinyei Merse Pál úr őszikéi.

Az idő rövidege miatt itt csak vázlatosan és hiányosan tudtam foglalkozni Csanádi Imre e jelentős versciklusával, de azt remélem, olvasóim között lesznek, akiket az elhangzottak mélyebb bűvárkodásra bíztatnak.

Összefoglalásképpen ismét Alföldy Jenőt idézem: Csanádi Imre „költészete a régi. Kijegecesedett nyelvben és kultúrában gyökerezik, s megszenvedett történelmi, társadalmi és általános emberi tapasztalatával szembesítette a maga korát. Bármily sok köze van a régiekhez, művészetével a mai és a holnapi ember épülését szolgálta.” (ALFÖLDY, 2009a, 430.)

Felhasznált irodalom

ALFÖLDY Jenő, *Csanádi Imre költői világa – Pályakép*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2009a.

ALFÖLDY Jenő, *Csanádi Imre költői világa – Huszonöt verselemzés*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2009b.

CSANÁDI Imre, *Összegyűjtött versek*, Budapest, Magvető Kiadó, 1975.

CSANÁDI Imre, *Egy hajdani templomra*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.

CSOÓRI Sándor, *Közös szülőföld, közös ég*, In *Másodvirágzó Csanádi Imre emlékezete*, Budapest, Nap Kiadó, 2004.

Énekeskönyv magyar reformátusok számára, Budapest, a Magyarországi Református Egyház kiadása, 1958.

SZILÁGYI Ferenc, *A magyar nyelv tudós művésze, Csanádi Imre verseskönyvéről*, In *Másodvirágzó; Csanádi Imre emlékezete*, Budapest, Nap Kiadó, 2004. (Eredetileg: Magyar Nyelvőr, 1966, 4. sz.)

DEÁK FERENC: *Ex Dr. Nicholas G. Lippóczy*